

Ks. prof. dr hab. Janusz Szulist
Katedra Nauk Społecznych i Prawa Kanonicznego
Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Oskarasa Petrasa Volskisa
pt. *Ekologia w duszpasterstwie parafialnym. Studium pastoralne w świetle nauczania pa-
pieży po Soborze Watykańskim II* (Warszawa 2022, ss. 235),
przygotowanej w Katedrze Teologii Pastoralnej i Nauk Pomocniczych
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana Kazimierza Przybyłowskiego**

Istotnym elementem dobra wspólnego, będącym jednym z istotnych czynników integralnego rozwoju, jest ekologia. troska o środowisko naturalne wyraża się w uporządkowanym moralnie postępowaniu, stanowiącym wyraz szacunku dla dóbr natury i uwzględniającym potrzeby przyszłych pokoleń, które mają takie samo prawo do życia w czystym środowisku, jakie przysługuje współczesnym. Kościół, który odczytuje „znaki czasu” (por. KDK 4), przypomina o niezmiennych pryncypiach, skoncentrowanych na dobru osoby. Pastoralna misja Kościoła obejmuje nie tylko kwestie czysto duchowe, ale także odniesienie do świata zgodne z wolą Bożą, humanizujące świat stosownie do ewangelicznego przykazania miłości Boga i bliźniego, a także pełnej pietyzmu relacji do dóbr stworzonych jako Bożych dzieł. Kwestia ekologiczna jest jednym z zagadnień, które w minionych dekadach coraz częściej dochodzi do głosu w nauczaniu Kościoła. Warto w tym kontekście wspomnieć cały rozdział poświęcony ochronie środowiska w *Kompendium nauki społecznej Kościoła* (451-487) czy wiekopomną encyklikę społeczną Franciszka *Laudato si* (2015). W nurt dyskursu proekologicznego obecnego w Kościele wpisuje się rozprawa doktorska ks. mgra lic. Oskarasa Petrasa Volskisa *Ekologia w duszpasterstwie parafialnym. Studium pastoralne w świetle nauczania papieżów po Soborze Watykańskim II*. Dysertacja stanowi analizę teologiczną nad pastoralną praktyką Kościoła, która jest skoncentrowana na dobrach zbawczych. Środowisko naturalne stanowi system uwarunkowań zewnętrznych, mobilizując do rozwoju duchowego tym intensywniejszego, im bardziej odpowiadającego woli Bożej. Wyznacznikiem tejże woli jest pietyzm, a nie dewastacja jakiegokolwiek obszaru aktywności osoby i wspólnoty, w tym również środowiska naturalnego.

1. Temat, struktura, cel pracy

Rozprawa doktorska jest zatytułowana *Ekologia w duszpasterstwie parafialnym. Studium pastoralne w świetle nauczania papieża po Soborze Watykańskim II*. Tytuł dysertacji spełnia kryteria metodologiczne. Wskazano przedmiot badawczy oraz ramy czasowe analizowanych dokumentów, dotyczące okresu po Drugim Soborze Watykańskim, co jest jak najbardziej zasadną decyzją badawczą, tym bardziej ze względu na specyfikę nauczania współczesnego Kościoła. Temat nie zawiera nowotarskich terminów. Nie istnieje więc potrzeba ich zdefiniowania na potrzeby pracy lub z uwagi na konieczność zainicjowania nowego nurtu refleksji teologicznej.

Dysertacja została podzielona na następujące części składowe: *Wykaz skrótów* (s. 5-6), *Wstęp* (s. 7-15), *Rozdział I. Ekologiczne „znaki czasu” w perspektywie duszpasterstwa parafialnego* (s. 16-75), *Rozdział II. Podstawy ekoteologii w kontekście duszpasterstwa parafialnego* (s. 76-117), *Rozdział III. Misja zbawcza w duszpasterstwie parafialnym w kontekście ekologicznym* (s. 118-160), *Rozdział IV. Działalność proekologiczna w parafii* (s. 161-204), *Zakończenie* (s. 205-209), *Bibliografia* (s. 210-235). Układ pracy cechuje się logicznością przy zachowaniu paradygmatu teologiczno-pastoralnego. Treści są przyporządkowane poszczególnym rozdziałom w sposób proporcjonalny. Godne uznania jest wyróżnienie czterech rozdziałów, spośród których każdy zawiera trzy podrozdziały, podzielone na pięć mniejszych jednostek tematycznych. Poszczególne części pracy nawiązują do przedmiotu badawczego, określonego zarówno w tytule, jak również we *Wstępie* (s. 13,14-15) do rozprawy.

Autor dysertacji następująco określił jej cel: „Celem niniejszej rozprawy jest studium i analiza nauczania papieża doby posoborowej ostatniego pięćdziesięciolecia na temat kwestii ekologicznej oraz ukazanie jego aspektu praktycznego w działaniu duszpasterstwa w rzeczywistości parafialnej (...)” (s. 14). Zarysowany cel jest ubogacony o pytania szczegółowe (s. 13-14), na które została udzielona odpowiedź w zadawalającym stopniu w trakcie późniejszych analiz, stanowiących treść rozprawy. Osiągnięcie celu badawczego jest w przypadku recenzowanej rozprawy otwarciem przestrzeni dla dalszych dociekań z zakresu teologii pastoralnej oraz katolickiej nauki społecznej.

2. Źródła i metoda pracy

Rozprawa doktorska posiada charakter źródłowy. Ks. Oskar P. Volskis odwołuje się do następujących źródeł: Pismo święte, dokumenty Drugiego Soboru Watykańskiego, nauczanie papieża, dokumenty Stolicy Apostolskiej, dokumenty Kościoła w Polsce. W rozprawie doktorskiej poświęcono najwięcej uwagi nauczaniu Franciszka (w szczególności encyklice

Laudato si), Jana Pawła II (w najistotniejszym stopniu – encyklikom *Centesimus annus* oraz *Redemptor hominis*) oraz Benedykta XVI (zwłaszcza encyklice *Caritas in veritate*). Dobór pozostałych źródeł jest związany ściśle z przedmiotem badawczym, jak też z kwestiami szczegółowym, poruszonymi w przeprowadzonych analizach. Przywołane źródła są ubogacone o liczną literaturę przedmiotu oraz w niewielkim stopniu o strony internetowe. Na liście cytowanej i parafrazowanej literatury znajdują się również pozycje obcojęzyczne, co znacząco podnosi jakość opracowania. Przyporządkowanie źródeł i literatury do poszczególnych grup w bibliografii załącznikowej nie budzi zastrzeżeń.

Autor w następujący sposób określił zastosowaną w dysertacji metodę badawczą: „W tej pracy będzie realizowana metoda dedukcyjna pracy teoretycznej, oparta na dokumentach, w celu opracowania wskazań dla wzbogacenia teoretycznego i praktycznego wymiaru ekoduszpasterstwa” (s. 14). Wskazaną metodę zastosowano poprawnie, skutecznie rozwiązując problem badawczy. Warto nadmienić, iż po scharakteryzowaniu aktualnej sytuacji społecznej, związanej z kwestią ekologiczną, metoda dedukcyjna determinuje strukturę rozprawy doktorskiej.

3. Ocena merytorycznej strony pracy

Dysertacja jest w pełni oryginalnym opracowaniem, opartym na źródłach teologicznych, uwzględniającym szeroki kontekst społeczny. W opinii Autora współczesna kwestia ekologiczna, będąca jedną z postaci kwestii społecznej, nie tylko determinuje funkcjonowanie wspólnot parafialnych (w sensie zastanych warunków), ale także zobowiązuje duszpasterzy oraz wiernych świeckich do jeszcze większego zaangażowania na poczet czystego środowiska, co stanowi nienaruszalne prawo każdego człowieka. Bibliografia załączona do rozprawy odpowiada przedmiotowi badawczemu, prezentując przy tym szeroki i inspirujący kontekst analizowanych zagadnień.

Analizy zawarte w pracy są podzielone na cztery główne jednostki tematyczne. Pierwszy rozdział, zatytułowany *Ekologiczne „znaki czasu” w perspektywie duszpasterstwa parafialnego*, stanowi słuszną próbę interpretacji kwestii ekologicznej w aspekcie „znaków czasów”, które zgodnie z nauczaniem soborowym, a także Pawła VI, przejawiają się w pozytywnych i w negatywnych zdarzeniach, procesach itd. W opisie składowych elementów kwestii ekologicznej ks. Oskar P. Volskis uniknął zarówno „bigoteryjnej wyobraźni”, jak też „czysto zjawiskowej interpretacji faktów”, co dowodzi zdroworozsądkowej oceny oraz głębokiego osadzenia teologicznego prezentowanych analiz. Faktory generujące kryzys ekologiczny zostały podzielone przez Autora na trzy grupy: „zanieczyszczenia środowiska naturalnego” (s. 18-46),

globalizacja społeczno-kulturowa (s. 46-63) oraz „zagrożenia życia i zdrowia człowieka” (s. 63-75). W grupie czynników zanieczyszczających środowisko naturalne wymieniono takie faktory, jak: zanieczyszczenie środowiska i ocieplenie klimatu, gospodarka rabunkowa dóbr naturalnych, konflikty zbrojne i terroryzm, ubóstwo i wykorzystanie ekonomiczne krajów rozwijających się, brak wody i pustynnienie ziemi upranych. Autor zauważa, iż skrajny antropocentryzm, ku któremu skłania paradygmat technologiczny, prowadzi do „antropopresji na środowisko i nasilenia się kryzysu ekologicznego” (s. 22). Istnieje również związek pomiędzy deficytami różnego rodzaju dóbr a stasowaniem przemocy, która docelowo prowadzi do zniewolenia słabszych partnerów wymiany (s. 30). W drugiej grupie czynników wywołujących kryzys ekologiczny znajdują się: niesprawiedliwość społeczna, wykluczenie cyfrowe, kryzys migracyjny, głód i niedożywienie dzieci, bezrobocie. Kryzys ekologiczny bazuje na wykluczeniu i zmierza do coraz większej marginalizacji grup społecznych, chociażby na skutek pogłębiających się różnic gospodarczych (s. 54,62). Współcześnie istnieje wprost artykułowana konieczność ustanowienia ogólnoswiatowej władzy, która wzmocni poczucie solidarności w świecie (s. 57). Trzecia grupa czynników dotyczy zagrożenia dla zdrowia i życia człowieka. Obejmuje takie faktory, jak: aborcja i antykoncepcja, choroby cywilizacyjne, wykluczenie społeczne osób starszych, wykluczenie osób z niepełnosprawnościami, niewydolna opieka zdrowotna. Należy przyznać rację Autorowi w zakresie stwierdzenia, iż ekologia wpływa na pogorszenie sytuacji zdrowotnej aż do trwałych uszczerbków na zdrowiu przykładowo w formie niepełnosprawności (s. 72). Tym niemniej związek z ekologią aborcji i antykoncepcji czy alienacji osób starszych jest jedynie poboczny.

Drugi rozdział zatytułowany *Podstawy ekoteologii w kontekście duszpasterstwa parafialnego* stanowi opracowanie dostępnych źródeł, a zarazem punkt wyjścia dla dalszej analizy problematyki ekoteologicznej. Treści stanowiące tenże rozdział dysertacji zostały przyporządkowane trzem zagadnieniom składowym: „Ewangelia stworzenia” (s. 77-91), „moralny upadek człowieka” (s. 91-103), „odkupienie człowieka i świata” (s. 103-117). Zastosowany podział rozdziału jest analogiczny do etapów analiz zawartych w *Kompendium nauki społecznej Kościoła w kwestii osoby ludzkiej, będącej „imago Dei”*: *Istota stworzona na obraz Boży, Dramat grzechu, Powszechność grzechu i powszechność zbawienia*. Ks. Oskaras P. Volskis wykazał się tym samym znajomością kluczowych pojęć oraz schematów właściwych katolickiej nauce społecznej. W określeniu podstaw ekoteologii skoncentrowano się na opisie stworzenia świata przez Boga, gdzie szczególną uwagę poświęcono powołaniu osoby ludzkiej: „Obraz i podobieństwo człowieka do Boga wyraża się (...) powołaniem do uczestnictwa w naturze, życiu i działaniu swego Stwórcy przez współpracę w różnych zadaniach” (s. 84). Analizując przyczyny

grzechu człowieka – począwszy od *Pięcioksięgu* – w dysertacji powraca motyw samouwielbienia jako źródła destrukcji (s. 99) zarówno w aspekcie egzystencji jednostkowej, jak też stosunków społecznych (s. 100). W tej kwestii Autor powołuje się na kluczowe dokumenty Kościoła: *Sollicitudo rei socialis* oraz *Reconciliatio et paenitentia* (s. 100,102). Właściwe odniesienie człowieka do świata natury – przewyciężające w istocie kryzys ekologiczny – będzie miało miejsce poprzez obronę integralnej koncepcji człowieka i świata (s. 110), gdzie podstawą stosunków międzyludzkich, a więc również principów społecznych, będzie miłość proklamowana przez Kościół (s. 112-113). W drugim rozdziale dysertacji warto rozważyć zastosowanie klasycznego podziału na podstawy biblijne i podstawy teologiczne (wypracowane w historii Kościoła) z zakresu ekoteologii, zważywszy iż na 15 podrozdziałów aż 7 posiada profil jednoznacznie egzegetyczny.

Trzeci i czwarty rozdział posiadają charakter pastoralny. Dotyczą wprost duszpasterkiej troski o wiernych w aspekcie ochrony środowiska naturalnego, przywracającej ład w świecie przyrody, naruszony na skutek nieodpowiedzialnej działalności człowieka. Trzecia część rozprawy jest zatytułowana *Misja zbawcza w duszpasterstwie parafialnym w kontekście ekologicznym*. Analizy tegoż rozdziału uwypuklają aspekt eklezjalny oraz sakramentalny w ukierunkowaniu pastoralnym na troskę o środowisko naturalne. Autor koncentruje swoją refleksję wokół wypełniania przez człowieka trzech funkcji: prorockiej, kapłańskiej oraz królewskiej. Funkcja prorocka dotyczy nauczania Kościoła bądź wcześniejszych nauk, zawartych w Piśmie świętym. Słowo Boże skłania do nawrócenia w obliczu sytuacji grzechowych. Ks. Oskar P. Volskis w następujący, syntetyczny – oddający istotę rzeczy – sposób opisał postulat „nawrócenia ekologicznego”, do którego wzywa Kościół: „Ostatni papież wzywali do ‘nawrócenia ekologicznego’, do pogłębiania świadomości i wrażliwości na problematykę ekologiczną, aby uniknąć katastrof ekologicznych i kryzysów socjalnych” (s. 124). Słowo Boże kształtuje osobowość (s. 131), przywracając postawę ochrony życia – szczególnie zagrożonego wobec różnego rodzaju zachowań, generowanych za sprawą ekspansji ideologii liberalnej (s. 124-125). Interesującą kwestię stanowi akcentowanie w tejże części rozprawy niezwykle istotnej roli rodziny w trosce o środowisko naturalne. Funkcja kapłańska jest związana z uświęcaniem, realizowanym przez posługę Kościoła. Eucharystia stanowi źródło łask, ale także źródło postępowania w duchu miłości Chrystusowej, czego wyrazem jest postawa służby (s. 139), realizowana w świecie w kapłaństwie hierarchicznym i powszechnym (s. 136). Sakrament pokuty i pojednania sprzyja odtworzeniu właściwego odniesienia człowieka do natury, co potwierdza zaistnienie „nawrócenia ekologicznego” (s. 141). Małżonkowie pośredniczą w przekazywaniu życia (s. 144). Rodzina stanowi natomiast pierwotną przestrzeń wychowania człowieka (s. 145).

Pobożność ludowa wpisuje się w proces uświęcania codzienności poprzez świętowanie okresów roku liturgicznego, a także poprzez wspomnianie świętych i błogosławionych (s. 146-147). Funkcja królewska jest związana z rządzeniem, czyli porządkowaniem rzeczywistości według woli Bożej, odtwarzając lub kultywując porządek natury. Kościół, zachęcając do apostołstwa świeckich, kształtuje liderów inicjujących dzieła proekologiczne (s. 157). Skuteczność ochrony środowiska ma miejsce przy współdziałaniu różnego rodzaju organizacji partnerskich dla Kościoła (s. 155), a także w sytuacji promowania w społeczeństwie idei wolontariatu, łączącej wolę służenia i ofiarności (s. 158-159). Zbyt luźno powiązane z przedmiotem badawczym są natomiast analizy zagadnienia „Caritas” (s. 152-154), a także sakramentu namaszczenia chorych oraz pomocy umierającym i cierpiącym (s. 149-152).

W ostatnim rozdziale rozprawy, zatytułowanym *Działalność proekologiczna w parafii*, Autor wskazuje na konkretne inicjatywy ze strony struktur parafialnych, mające na celu zwiększenie troski społeczeństwa o środowisko naturalne w odwołaniu do takich zasad, jak: dobro wspólne, solidarność, sprawiedliwość i uczestnictwo. Zagadnienia poruszane w czwartym rozdziale zostały pogrupowane w obszarach trzech centralnych zagadnień: budowanie świadomości ekologicznej, doraźne akcje ekologiczne w parafii, ekologia w działalności społecznej. Dysertacja zawiera w tym rozdziale postulat oddający przesłanie całej rozprawy: „Każda parafia (...) mogłaby dążyć do bycia ‘zieloną’, ‘ekologiczną’, nie tylko w posłudze nauczania, promocji duchowości, ale również w konkretnych sprawach (...)” (s. 163). W przedziale konkretnych inicjatyw proekologicznych można wyróżnić działania ugruntowane tradycją nauczania Kościoła, takie jak: ekologiczny etos pracy (s. 172-174), odpoczynek świąteczny (s. 174-177), ekologia w okresach roku liturgicznego (s. 179-181), zaangażowanie społeczno-polityczne parafian (s. 195-197). Rozdział zamykający dysertację posiada charakter praktyczny, stanowiąc uszczegółowienie analiz zawartych w trzecim rozdziale.

4. Ocena formalnej strony pracy

Ks. Oskaras P. Volskis opanował technikę pisania tekstów naukowych. Spis treści jest sporządzony poprawnie. Dolne odsyłacze zredagowano jednolicie, poprawnie skracając kolejny zapis bibliograficzny tej samej pozycji cytowanej lub parafrazowanej. Numeracja przypisów rozpoczyna się z każdym rozdziałem, co eliminuje w końcu dysertacji setne lub tysięczne przypisy. Język rozprawy jest precyzyjny teologicznie oraz poprawny stylistycznie. *Wstęp* zawiera wszystkie elementy formalne. Zbyt ogólnikowo zaprezentowano aktualny stan badań, stosując ogólne stwierdzenia w odniesieniu do nauczania Kościoła lub literatury przedmiotu (s. 14). Podobnie skrótowo przedstawiono opis zawartości pracy (niespełna jedna strona, s. 15).

Ciekawym elementem *Wstępu* jest przytoczenie osobistej inspiracji, przyświecającej podjęciu analiz teologicznych w obszarze ekologii (s. 9, podobny wątek: s. 39,43). Autor rozwinął do kilku stron wprowadzenia w poszczególnych rozdziałach, co zakłóca płynność lektury rozprawy. Pewnym mankamentem jest również brak podsumowań dołączonych do poszczególnych rozdziałów. *Zakończenie* rozprawy zawiera syntetyczne wnioski, odwołujące się do wcześniejszych analiz.

W rozprawie można wskazać pewne szczegółowe kwestie, wymagające korekty lub ujednoczenia zapisu:

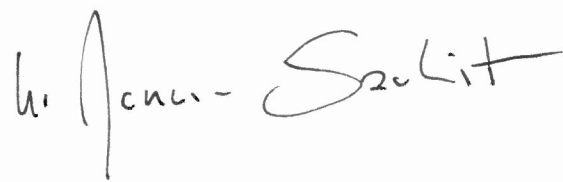
- Brak zapisu numeru strony przy tytułach rozdziałów w *Spisie treści* (s. 2-4).
- Zapis wyrazów składowych tytułów czasopism wielką literą (np. s. 12,17,143,230).
- Brak podania źródeł w tekście umieszczonym w przypisach dolnych (np. s. 19,21,156,184).
- Brak zapisu zakresu stronicowego cytowanych lub parafrazowanych pozycji literatury (np. s. 22,159,192, 222).
- Zapis tytułów kursywą w tekście i odsyłaczach dolnych (np. s. 55,65,101, 146,200).
- Systematyzacja zapisu „por.” lub brak „por.” (np. s. 76,174).
- Pominięcie zapisu kolejnych stron z zastosowaniem skrótu „n” (np. s. 77,104,172-173).
- Brak inicjału imienia autora pozycji cytowanej lub parafrazowanej w odsyłaczu dolnym (np. s. 83,85,90,180,202).

5. Pytania oraz wnioski końcowe

W związku z lekturą dysertacji Recenzent formułuje następujące pytania, z intencją wskazania Autorowi punktów wymagających doprecyzowania w dysertacji:

- Czy można wskazać na wątki teologiczne w przypowieściach ewangelicznych?
- Jak należałoby skonkretyzować określenie dobra wspólnego (zob. KDK 26), uwzględniając zarówno specyfikę parafii, jak też postulat troski o środowisko naturalne?
- Czy istnieje współcześnie tendencja do absolutyzacji ekologii (jeżeli istnieje, to jakie ma przykładowe konsekwencje)?

Recenzowana rozprawa spełnia kryteria stawiane dysertacjom doktorskim. Temat opracowano w sposób zadawalający. Autor wykorzystał w wystarczającym stopniu dostępną bazę źródłową, dzięki czemu poszczególne zagadnienia otrzymują szeroką perspektywę badawczą, sugerowaną na początku pracy. Satysfakcjonujący charakter posiada również strona formalna i merytoryczna rozprawy o bardzo nowatorskim charakterze. Dysertacja jest dopracowana pod względem edytorskim. Na podstawie przytoczonych przesłanek wnoszę prośbę do Rady Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o kontynuowanie postępowania o nadanie tytułu doktora nauk teologicznych dla ks. mgra lic. Oskarasa Petrasa Volskisa.

A handwritten signature in black ink, reading "W. Jencu-Szolkit". The signature is written in a cursive style with a large initial "W" and a long horizontal stroke at the end.

Toruń, dn. 15 grudnia 2022 r.